

PNEVMATOLOGIA SFINȚILOR PĂRINȚI CAPADOCIENI

Drd. Nicoară Alexandru

PNEVMATOLOGY OF THE HOLY CAPPADOCIAN FATHERS

Abstract: In recent decades, there has been a new wave of interest for the Person of the Holy Spirit in several areas of Christian theology, spirituality and church life. In fixing the terminology of the dogma of the Holy Trinity, secular culture played a decisive role. The philosophical depth they accumulated on the benches of the famous school in Athens, from famous teachers (Himerius, Proheresius and Lebanon), was the one who managed to detach the Cappadocians from Pneumatoma heresies, they choosing weed wheat, as it is written in the Holy Gospel of Matthew. The Cappadocian holy fathers were and remain in the life of the Church haloed by a special theological, philosophical, historical, pastoral, social-philanthropic and literary prestige. Their theological works, which they have left us, continue to impose themselves through an exceptional power of thought, a chosen literary form and a remarkable historical importance. Many theologians naturally regarded the Cappadocian fathers, along with the teachings of the Second Ecumenical Council of 381, as the most representative guides for the correct understanding of the teaching about the Holy Spirit, the Lord of life, the Maker, who proceeds from the Father, He who with the Father and the Son is worshiped and glorified (the Symbol of Faith).

Keywords: triadology, Holy Spirit, nature, being, person, homoousios, arianism, Eunie, homothymia

Introducere

În ultimele decenii se remarcă un *nou val* de interes pentru Persoana Duhului Sfânt în mai multe domenii ale teologiei creștine, a spiritualității și a vieții bisericești. Această reînnoire urmează după o lungă perioadă de neglijare deoarece o mare parte din teologii secolului al XX-lea s-au concentrat copleșitor pe subiecte hristologice în detrimentul Duhului Sfânt, de la noi căutări pentru *Iisus cel istoric*, până la lucrările unor mari teologi precum: Karl Barth, Karl

Rahner și Hans Urs von Balthasar. Între timp, diferite cercuri de reflecție inspirate din lucrarea lui Georg Wilhelm Hegel și Friedrich Daniel Schleiermacher l-au considerat pe Duhul Sfânt într-o legătură atât de strânsă cu experiența umană universală, încât nu au reușit să-i ofere un loc proeminent în teologia modernă. Amintim și poziția mult mai depreciativă a filosofului german Ludwig Andreas Feuerbach față de Duhul Sfânt considerând că Sfânta Treime este de fapt o Binitate¹, Sfântul Duh fiind considerat doar o relație între Tatăl și Fiul, devenind Persoană printr-o hotărâre arbitrară², ca un fel de obiectivare absurdă a conceptului /cu o *suprafază* asupra structurilor bisericii și a autorității asupra carismelor individuale și a mișcărilor religioase înrădăcinate. Reînnoirea pneumatologiei creștine din ultimii ani se bazează pe o serie de factori diferiți, inclusiv ascensiunea cultului pentecostal și a unor lucrări noi ale teologilor din diferite corpurile ecleziastice. De asemenea, se referă la un nou interes pervers pentru spiritualitate, misticism, ascetism și practici religioase și cu reacții continue împotriva epistemologiilor iluministe, atât în mediul academic, cât și în societatea în general³.

După cum era și firesc, mulți teologi au privit în mod natural pe părinții capadocieni, împreună cu învățătura Sinodului al II-lea Ecumenic din 381, ca fiind cele mai reprezentative ghiduri pentru înțelegerea corectă a învățaturii despre Duhul Sfânt, *Domnul de viață, Făcătorul, Care de la Tatăl purcede, Cel ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și slăvit (Simbolul de credință)*. Cu toate acestea, utilizarea modernă a teologiei capadociene suferă de două limitări grave. În primul rând, majoritatea interpreților au citit lacunar sursele originale, citând pasaje binecunoscute din istoriile și antologiile standard, acordând în același timp puțină atenție contextului istoric și politic. Tot aici amintim faptul că o dată cu intrarea creștinismului în legalitate (Edictul de la Milano-declarație imperială emisă de Sfântul Împăratul Constantin cel Mare în anul 313 care conferea creștinismului statutul de *religio licita*), în viața Bisericii s-a amestecat puterea lumească imperială, care, cu mici excepții, avea interese politice și nu teologice. Prin unitatea de credință se menținea și unitatea imperiului. În al doilea rând, majoritatea teologilor din mediile academice au văzut în treimea de capadocieni: Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Grigorie de Nyssa, Sfântul Grigorie Teologul (de Nazianz) la care se adaugă și Sfântul Amfilohie de Iconiu, ca un grup restrâns, implicat într-un efort teologic comun, proiect finalizat prin hotărârile Sinodului al II-lea Ecumenic de la Constantinopol. Deși este suficient de adevărat că sfinții capadocieni își

¹ Nicolae Turcan, Începutul suspiciunii, Kant, Hegel & Feuerbach despre religie și filozofie, Colecția Universitas, Seria Theologia Socialis 19, Editura Eikon, Cluj Napoca, 2011, p. 201.

² Ludwig Feuerbach, *Esența creștinismului*, Editura Științifică, Colecția Biblioteca filozofică, 1961, p. 197.

³ Jürgen Moltmann, *The Spirit of Life: A Universal Affirmation*, trans. Margaret Kohl (Minneapolis, MN: Fortress Press, 1992), pp. 1–14.

uneau din când în când forțele pentru a promova credința trinitară, s-au diferențiat, de asemenea, unul de celălalt în moduri semnificative și adesea îndepărtate, în special asupra Duhului Sfânt. După cum a observat eruditul francez Louis Bouyer în urmă cu patruzeci de ani, teoria că Sfântul Vasile cel Mare este adevăratul profesor al grupului sau că fratele său, Sfântul Grigorie de Nyssa, este marele sintetizator al celorlalți doi, este pur și simplu de nejustificat⁴. În interesul continuării lucrărilor istorice și teologice referitoare la Duhul Sfânt, prezint aici o nouă evaluare a pnevmatologiei capadociene, acordând o atenție deosebită caracterului distinctiv al operei fiecăruia. Cu alte cuvinte, identific câteva moduri în care sfinții capadocieni, receptați în mod corect, pot contribui în continuare ca *stâlp* și *izvor* pentru pnevmatologia contemporană, căci scris este în Sfânta Scriptură: „Cerul și pământul vor trece, dar cuvintele Mele nu vor trece” (Luc.21:33). Harul Duhului Sfânt a lucrat în viața sfinților părinți, revelația având caracter dinamic și etern. Ceea ce au învățat sfinții părinți, prin descoperirea Duhului Sfânt, nu a fost pentru ei înșiși, ci prin ei Duhul Sfânt a vorbit întregii umanități: „Lor le-a fost descoperit ca nu pentru ei înșiși, ci pentru voi spuneau ei aceste lucruri, pe care vi le-au vestit acum cei ce v-au propovăduit Evanghelia prin Duhul Sfânt trimis din cer și în care chiar îngerii doresc să privească”. (I Pet. 1,12).

Sfântul Vasile cel Mare

Există câțiva factori care complică studiul pnevmatologiei vasiliene. Primul este asocierea sa formativă cu Episcopul Eustațiu de Sevesta, care a fost mentorul spiritual și apropiat al ierarhului capadocian și care devine între timp ereziarh pnevmatomah. Când Eustațiu a devenit unul dintre principalii eretici, la începutul anilor 370, la mult după ce Sfântul Vasile cel Mare și-a scris activitatea sistematică majoră, *Contra lui Eunomie*⁵, acesta a căutat să se distanțeze de învățătura mentorului său. În Epistola 223⁶ Sfântul Vasile cel Mare încearcă să se apere împotriva acuzațiilor aduse de Eustațiu și adepții săi. În călătoria pe care a întreprins-o la începutul anului 370 în Armenia, Sfântul Vasile cel Mare a încercat să abordeze problema dogmatică care se iscase în legătură cu învățătura lui Eustațiu despre Duhul Sfânt, însă fără izbândă. În final, a condamnat învățătura

⁴ Louis Bouyer, *La spiritualité du Nouveau Testament et Peres*. Paris, Aubier, 1966, p. 178.

⁵ Dintre lucrările dogmatice ale Sfântului Vasile cel Mare, *Contra lui Eunomie* este scrisă în trei cărți între anii 363-365. A se vedea Pr. Conf. Dr. Marian Vilciu, *Omilia către tineri a Sfântului Vasile cel Mare, relevanța și actualitatea acestei scrieri pentru tinerii vremurilor noastre*, în vol. *Din comorile părinților capadocieni*, Editura Doxologia, Iași, 2010, pp. 68-78. Paul J. Fedwich pretinde că lucrarea *Contra lui Eunomie* a fost redactată cel mai probabil în anul 364, dictată cel mai probabil în grabă înaintea Sinodului de la Lampsac. Vezi *studiul A Chronology of Basil*, în *Basil of Caesarea: Christian, Humanist, Ascetic. A sixteenth-Hundredth Anniversary Symposium*, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto, 1981, pp. 10-11.

⁶ Sfântul Vasile cel Mare, *Scrieri* (partea a treia), *Despre Sfintul Duh*, traducere, introducere, note și indici de Pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și Pr. Prof. Teodor Bodogae, București, 1988, p. 456.

acestui în mod categoric, urmând ca Eustațiu să lanseze atacuri virulente la adresa ortodoxiei fostului său apropiat^v. Cu siguranța din prietenia cu Eustațiu al Sevastei, Sfântul Vasile cel Mare a cules și multe învățături corecte pe care le-a dezvoltat ulterior. El a fost *albina* cea înțeleaptă care știe să-și adune polenul de pe cele mai frumoase flori. Regulile monahale, Mari (nr.55) și Mici (313), care sunt *abcedarul* monahilor, sunt dezvoltate din experiența ascetică bogată a episcopului amintit⁸.

Reputația Sfântului Vasile cel Mare, în calitate de apărător aprins al divinității Duhului Sfânt și consubstanțialitatea Sa cu Dumnezeu Tatăl, depinde în mare măsură de Scrisoarea 58 a lui Grigorie către Vasile și de Cuvântarea 43 „În apărarea lui Vasile”. În Scrisoarea 58, Sfântul Grigorie de Nazianz descrie apărarea recentă a Sfântului Vasile împotriva acuzațiilor că acesta nu a reușit să mărturisească divinitatea deplină a Duhului Sfânt. Sfântul Grigorie spune, despre prietenul și colegul său de studii de la Atena, că a rămas singura scânteie⁹ de adevăr în mărturisirea credinței în Duhul Sfânt. Dacă la cele de mai sus adăugăm faptul că Sfântul Vasile cel Mare și Sfântul Grigorie au colaborat la începutul anilor 360, devine și mai imperativ să examinăm doctrina vasiliană în termeni proprii, fără a presupune că este de acord cu homousianismul Sfântului Atanasie cel Mare, doctrina complet trinitară grigoriană sau orice alt cadru extrinsec¹⁰.

Învățătura Sfântului Vasile cel Mare despre Duhul Sfânt apare pentru prima dată ca reacție la subordonarea radicală tehnologului Eunomiu¹¹ și la noua ortodoxie ascendentă care a fost înființată la Conciliul din Constantinopol în 360, sub sponsorizarea Împăratului Constanțiu al II-lea (n. 317- d. 361), cel de-al doilea fiu al lui Constantin cel Mare și al Faustei. Eunomiu și sinodul au reprezentat o ramură extremă a tradiției teologice care provine de la Eusebiu din Cezareea, în timp ce ierarhul capadocian a reprezentat, homousianismul (identitatea de esență a Tatălui și a Fiului Logosului) care i-a inclus pe Sfântul

⁷ Daniel Jugrin, *Considerații cu privire la datarea și autenticitatea tratatului Adversus Eunomium al Sfântului Vasile cel Mare*, în vol. *Părinții capadocieni*, coord. Petre Semen și Liviu Petcu, Editura Fundației Academice AXIS, Iași, 2009, p. 432.

⁸ W. K. Lowter Clarke, *St. Basil the Great, A Study in monasticism*, Cambridge at the University Press, New York, 1913, p. 41.

⁹ Brian E. Daley, *Gregory of Nazianzus, The early church fathers*, Routledge, New York, 2006, pp. 179-180.

¹⁰ Christopher A. Beeley, *The Holy Spirit in the cappadocians: Past and Present*, New Haven, CT 06511, USA, p. 93.

¹¹ Bernard Sesboüè, *Contre Eunome*, Sources Chretiennes, în vol. Basile de Cesaree, tome I [SC 299], Les Editions du Cerf, Paris, 1982, p. 140-269 și tome II [SC 305], Les Editions du Cerf, Paris, 1983, p. 54.

Vasile de Ancira¹², George- Episcop de Laodicea¹³ și Meletie al Antiohiei¹⁴. Conciliul întrunit la Constantinopol din 360, expresia „cel de o ființă cu Tatăl” a fost înlocuită cu adjectivul „asemănător”. După moartea lui Constantius al II-lea, creștinii, majoritari din Vest, și-au însușit poziția ariană. În Est au avut loc persecuții împotriva creștinilor ortodocși, sub împăratul arian Valens (364-378), dar învățăturile *treimei de ierarhi*: Vasile cel Mare, Grigorie de Nyssa și Grigorie de Nazianz au revalidat Crezul nicean. Arianismul a fost învins definitiv, din punct de vedere teologic, în 381, când Sinodul al II-lea Ecumenic de la Constantinopol l-a interzis în mod explicit, proclamând creștinismul ortodox drept religie oficială în Imperiul Roman.

În *Contra lui Eunomie*, Sfântul Vasile respinge afirmația lui Eunomie că Duhul Sfânt, *Făcătorul Care de la Tatăl purcede* (Simbolul de credință), este al treilea în natură raportat la Tatăl și Fiul și că Acesta este o creatură. Ierarhul capadocian apără homotimia și consubstanțialitatea Duhului Sfânt cu Tatăl și cu Fiul Său. Să vedem cum exprima această învățătură Sfântul Vasile cel Mare: „Duhul Sfânt nu-și primește felul sau schimbarea după ființă, nici după lucrare, prin urmare Duhul nu este zidire. Toată zidirea sfințită este sfântă; dar Duhul Sfânt nu e dintre cele ce sunt sfințite, ci din Cei ce sfințesc prin urmare nu este zidire”¹⁵.

Un deceniu mai târziu, în tratatul *Despre Duhul Sfânt*, ierarhul explică în continuare că denumirile și lucrările Duhului indică măreția naturii sale (μεγαλοφν α) și puterea neapropiată, concluzionând că posedă natură divină, infinit în măreție, în lucrări puternice și în binecuvântări. Deși unii dintre aceștia consideră acești termeni ai divinității ca indicând clar sensul Sfântului Vasile cel Mare, principalul mod de a explica statutul Duhului Sfânt este să vorbească despre *comuniunea cu natura* pe care El o împărtășește cu Tatăl și cu Fiul. Capitolul al IX-lea al tratatului Marelui Vasile prezintă *noțiunile comune cu privire la Sfântul Duh*, aflate în Sfânta Scriptură și în tradiția nescriasă

¹² Sfântul Vasile de Ancira a mucenicit sub arieni, în vremea domniei Împăratului Constanțiu. El era recunoscut mai ales pentru râvna sa de a apăra dreapta credință ortodoxă, împotriva chiar și a împăratului arian. Urmând la tronul împărătesc împăratul Iulian Apostatul, acesta a început a-i prigoni pe creștini. Sfântul Vasile, preotul cel din Ancira, a muștră în mod public, fără șovăire, necredința împăratului și fapte rele ce le săvârșea împotriva creștinilor. De aceea, a fost aruncat în închisoare. A fost jupuit de viu și martirizat în anul 363.

¹³ Despre acesta istoria consemnează că a luat parte la controversele trinitare din secolul al IV-lea. La început un admirator înflăcărat al învățăturii lui Arie și asociat cu Eusebiu de Nicomidia, el a devenit ulterior un semi-arian, dar se pare că s-a unit în cele din urmă cu anomeii.

¹⁴ El apare pentru prima dată în jurul anului 357 ca susținător al lui Acachie, Episcopul Cezareii, conducătorul facțiunii locale care susținea formula homoceană prin care împăratul Constanțiu al II-lea a căutat un compromis între homoiousieni și homoousieni. Homoiousienii susțineau că Iisus Hristos este „de o ființă asemănătoare” cu Dumnezeu Tatăl, în timp ce homoousienii susțineau că Iisus este, așa cum se spune în Crezul de la Niceea, „de o ființă” cu Tatăl.

¹⁵ Sfântul Vasile Cel Mare, Împotriva lui Eunomie, Expunere a credinței niceene, traducere și note de Ieromonah Lavrentie Carp, Editura Crigarux, 2007, pp. 168 -169.

a părinților Bisericii, care subliniază măreția, vrednicia și lucrările Sfântului Duh. Denumirile biblice ale Sfântului Duh de: Duhul lui Dumnezeu (1 Pt. 4, 14), Duhul adevărului care de la Tatăl purcede (Ioan 15, 26), Duh drept (Ps. 50, 11), Duh călăuzitor (Ps. 50, 14), Duh Sfânt (Mt. 12, 31) ne înalță cu sufletul către natura cea mai înaltă, cea dumnezeiască. Uneori, Sfântul capadocian întrebuițează cuvintele φύσις (natură) și θεοτης (Dumnezeire) pentru a arăta egalitatea celor Trei Persoane (Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt) și ca urmare: „Trebuie să fie anatematizați cei care spun că Duhul Sfânt este o creatură, cei care gândesc astfel și cei care nu mărturisesc că Acesta este sfânt prin natură, așa cum prin natură este sfânt Tatăl și prin natură este sfânt Fiul, ci-L exclud de la dumnezeiasca și fericita natură”¹⁶.

Un text de o frumusețe coplesitoare este *Epistola 105*, destinată unor diaconite, fiicele comitelui Terențiu, redactată în anul 372: „Credeti în Tatăl, în Fiul și în Duhul Sfânt. Nu trădați această comoară! În Tatăl, Care e începutul a toate; în Fiul, Cel Unul-Născut; născut din Tatăl, Dumnezeu adevărat, desăvârșit din cel desăvârșit; icoana cea vie, Care reflectă în El pe Tatăl întreg; în Duhul Sfânt, Care-și are existența din Tatăl, fiind izvorul sfințeniei, Putere dătătoare de viață, Har care desăvârșește, prin Care omul e înfiat și ceea ce era muritor devine nemuritor, unit cu Tatăl și cu Fiul în toate, în mărire și în veșnicie, în putere și în împărăție, în stăpânire și în dumnezeire, cum mărturisește și tradiția Sfântului Botez”¹⁷. Sfântul Vasile cel Mare face trimitere tot timpul la cuvintele Mântuitorului Hristos din Evanghelia după Matei „*Drept aceea, mergând, învățați toate neamurile botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh*” (Mt. 28, 19), prin această arătând că Duhul Sfânt este așezat de Însuși Hristos pe același scaun de slavă, putere și dumnezeire cu Tatăl și cu Fiul Său, făcut Om din iubire părintească și milostivă față de neamul omenesc. Este deosebit de semnificativă compararea comuniunii de natură, a Sfântului Vasile cel Mare, împărtășită de Trinitate cu cea împărtășită de îngeri. La fel cum îngerii de diferite ranguri și niveluri de jurisdicție sunt toți îngerii „în natură” și au „comuniune în natură” unul cu celălalt, la fel și Duhul Sfânt are comunitate în natura Sa cu Tatăl și cu Fiul.

La pomenirea Sfântului Mucenic Eupsihie (sfânt local - sărbătorit la 7 septembrie) care a avut loc în anul 374 la Cezareea, ierarhul capadocian dovedește zel mărturisitor folosind în timpul Sfintei Liturghii alături de doxologia veche a Bisericii: *Mărire Tatălui prin Fiul în Sfântul Duh* și doxologia tradițională *Mărire Tatălui cu Fiul împreună cu Sfântul Duh*. Prima doxologie era folosită și de pnevmatomahi care o înțelegeau în sensul rătăcirilor, potrivit unor sofisme ale ereticului Aetiu, unul dintre cei mai radicali teologi ai arianismului târziu. Acesta învăța că „cele ce sunt neasemănătoare după ființă,

¹⁶ Ibidem, *Scrieri* (partea a treia), *Despre Sfântul Duh*, în *PSB* 12, traducere, introducere, note și indici de Pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și Pr. Prof. Teodor Bodogae, București, 1988, p. 306.

¹⁷ Ibidem, p. 286.

sunt exprimate în mod neasemănător” și invers „cele exprimate în mod neasemănător sunt neasemănătoare după ființă”¹⁸. Arianul atribuia Tatălui expresia din care (ἐξ οὐ), Fiului prin care (δι οὐ), iar Duhului Sfânt în care (ἐν ὧ) considerând că aceste prepoziții arată creator, ajutorul sau instrumentul și momentul sau locul.

Făcând o analiză minuțioasă a prepozițiilor amintite, Sfântul Vasile cel Mare demonstrează că ele au o valoare egală și că acestea se referă deopotrivă la cele Trei Persoane ale Sfintei Treimi. Fiul este mărit împreună cu Tatăl Său, iar Duhul Sfânt nu este nicidecum despărțit de Ei. Fiecare persoană din Sfânta Treime are un caracter de unicitate. Unul este Tatăl, unul Fiul Unul-Născut, unul Sfântul Duh-purces. Ipostasurile sunt în așa fel legate între ele încât niciuna nu poate fi concepută fără Celelalte; ele constituie Trei Persoane desăvârșite, unite inseparabil prin comuniunea ființei dumnezeiești, dar care rămân neamestecate. Ca atare, Sfântul Duh trebuie să fie connumărat și nu subnumărat cu Tatăl și cu Fiul.

Deși nu îl numește direct pe Sfântul Duh - Dumnezeu, Marele Vasile accentuează însușirile Sfântului Duh, însușiri comune Tatălui și Fiului și reia ideea de comuniune a acestor însușiri spre a sublinia încă o dată comuniunea de natură. Sfântul Duh este sfânt cum sfânt este Tatăl și sfânt este Fiul. Prin rostirea de trei ori a cuvântului sfânt, proorocul Isaia amintește de egalitatea de cinstire a celor Trei Persoane divine (Isaia 6, 3). Creatura primește sfințenie din altă parte, Duhul Sfânt are sfințenia deplină din fire, El nu este sfințit, ci sfințitor. În toată activitatea sa Sfântul Duh este nedespărțit de Tatăl și de Fiul cum cântăm la fiecare Sfântă Liturghie: „*Pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfântul Duh, Treimea cea de o ființă și nedespărțită*”.

Invocarea baptismală și formele de prealăvire sunt strâns legate între ele exprimând atât credința în deoființime, cât și în aceeași cinstire a Tatălui împreună cu Fiul și cu Duhul Sfânt. Referitor la doxologia rostită de Mântuitorul Hristos, în Evanghelia după Matei, ea nu are scopul de a exprima numai identitatea de cinstire, ci înseamnă mărturisirea comuniunii ființei divine, cei Trei găsimdu-Se împreună numărați, pe aceeași treaptă, fapt ce arată că Ei au aceeași natură și că sunt vrednici de aceeași cinstire. Despre toate acestea îi scria lui Eupaterios și fiicei sale în Epistola 159 redactată în anul 373: „Cât privește pe Sfântul Duh, adăugăm explicația despre El potrivit cu gândirea Scripturii, că după cum ne botezăm astfel și credem, după cum credem, așa și preamărim. Deci, pentru că botezul ni se dă nouă de către Mântuitorul în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, noi prezentăm mărturisirea de credință conform cu botezul și preamărirea conform cu credința, preamărind pe Sfântul Duh împreună cu Tatăl și cu Fiul, deoarece suntem convinși că El

¹⁸ Pr. Prof. Șt. Alexe, *Dumnezeirea Sfântului Duh la Sfântul Vasile cel Mare*, apud Aețiu, în vol. Sfântul Vasile cel Mare, EIBMBOR, București, 1980, p. 141.

nu este străin de firea dumnezeiască. De alt fel nici n-ar putea să participe la aceleași cinstiri, ceea ce este străin de fire”¹⁹.

Prin teologia sa, Sfântul Vasile cel Mare a contribuit neîndoiește la triumfarea ortodoxiei, cu ocazia Sinodului al II-lea Ecumenic din Constantinopol. Tratatul *Despre Sfântul Duh* constituie, prin excelență, *manualul* despre Duhul Sfânt²⁰ și chiar în timpul vieții autorului a constituit un ajutor neprețuit pentru lămurirea dogmei despre Sfântul Duh. Prin accentuarea rolului Sfântului Duh în iconomia mântuirii și a prezenței Sale în viața credincioșilor pe măsura credinței și a co-participării lor, prin sublinierea lucrării Sfântului Duh în menținerea unității și a păcii Bisericii, Sfântul Vasile cel Mare rămâne un izvor nesecăuit, mereu actual și un mijloc de reflecție a tuturor creștinilor care participă activ la viața Bisericii.

Sfântul Grigorie de Nazianz

Sfântul Grigorie de Nazianz, numit de profesorul Stelianos Papadopoulos, *vulturul rănit*²¹, l-a cunoscut pe Sfântul Vasile cel Mare, care în anul 370 primește cărja arhierescă de nou Mitropolit al Cezareii. La început cei doi tineri, preocupați de studiu intens, s-au cunoscut în Cezareea, dar cunoștința și prietenia lor se vor adânci și întări în Atena²². Pentru cei care doreau să își desăvârșească studiile, Atena reprezenta cetatea mondială a culturii, a înțelepciunii și a spiritului. Dintre toți faimoșii dascăli de retorică, Sfântul Grigorie Teologul a atras de metodologia sofistului Thespesie ale cărui cursuri le-a frecventat, atât de mult l-a apreciat și iubit, păstrându-l în memoria sa, încât mai târziu va scrie pentru al un *Epitaf*²³.

În plus față de Scrisoarea 58, a Sfântului Grigorie de Nazianz și Omilia 43, există și alți câțiva factori la care se poate sublinia susținerea ideii că cei doi capadocieni au susținut aceeași doctrină a Duhului Sfânt. Cei doi bărbați au fost prieteni apropiați timp de câțiva ani în timpul studiilor lor avansate la Atena; au împărțit pe scurt o existență monahală în Pont, care se concentra asupra studierii Bibliei și a lui Origen; amândoi s-au opus învățaturii homoiene sau acaciene²⁴ (afirmau că Fiul este asemănător cu Tatăl) ale lui Constanțiu și Valens.

¹⁹ Sfântul Vasile cel Mare, *Scrieri* (partea a treia), *Despre Sfântul Duh*, în PSB 12, traducere, introducere, note și indici de Pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și Pr. Prof. Teodor Bodogae, București, 1988, p. 346.

²⁰ B. Pruche, *Basile de Cezaree: Sur le Saint-Esprit*, în *Revue des Sciences Philosophiques et Theologiques*, tome XXXII, No. 3, 1948, pp. 16-39.

²¹ A se vedea cartea *Vulturul rănit, Viața Sfântului Grigorie Teologul*- autor Stelianos Papadopoulos, trad. Pr. Dr. Constantin Coman & Diacon Cornel Coman, Editura Bizantină, București, 2002.

²² Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Studiile universitare ale părinților capadocieni*, în *Studii Teologice*, Seria a II-a, nr. 9- 10, An VII, 1955, EIBMBOR, București, pp. 536-537.

²³ Stelianos Papadopoulos, *Op. cit.* p. 28.

²⁴ Acachie de Cezareea (gr: Ακάκιος Μονόφθαλμος) a fost un episcop arian și un ucenic și urmaș în scaunul Cezareei Palestinei al lui Eusebiu de Cezareea. El este cunoscut, în principal,

De la începutul activității sale pastorale, aproximativ în același timp în care Sfântul Vasile cel Mare compunea tratatul *Contra lui Eunomie*, Sfântul Grigorie Teologul a articulat divinitatea Duhului Sfânt. Ca și bunul său prieten, și-a început cariera în opoziție cu ortodoxia homoiană din 360, mai târziu îndreptându-și atenția împotriva învățaturii greșite a eunomienilor. În primul său set de Cuvântări, dat cu ocazia sărbătoririi Paștelui anului 362, Sfântul Grigorie își îndeamnă turma sa, din orașul Nazianz, să se adune în spatele credinței temeinice în Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, singura Divinitate și putere. Spre deosebire de Sfântul Vasile cel Mare, care tratează pe Fiul și Duhul Sfânt, în cea mai mare parte, separat, Sfântul Grigorie mărturisește divinitatea Duhului înțelegând Treimea ca un întreg. Frumusețea teologiei celor trei capadocieni reiese din diferența de abordare care depășește cu mult variația stilistică.

Având la baza formării sale textul Sfintei Scripturi și teologia lui Origen, Sfântul Grigorie adoptă un cadru trinitar în care Duhul Sfânt le permite credincioșilor să îl cunoască pe Dumnezeu-Tatăl prin Iisus Hristos, concentrând-se, deși nu exclusiv, pe sfințenia sau divinitatea Duhului Sfânt, mărturisind, fără echivoc, că Duhul este pe deplin Dumnezeu. Le amintea păstoritilor adeseori în omiliile sale că în teologie Tatăl binevoiește, Fiul împreună- lucrează iar Duhul însuflă. Încercînd să răstoarne învățătura lui Eunomie, prin luminarea și călăuzirea Sfântului Duh, arată că avem trei ipostasuri dumnezeiești și o singură fire dumnezeiască. Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, în vreme ce sunt ipostasuri sau persoane deosebite, au una și aceeași fire și de aceea avem o singură lucrare, o singură mișcare, o singură voință. Numele fiecărui ipostas dumnezeiesc (Tatăl, Fiul, Duhul Sfânt) nu arată o fire deosebită, Ci doar modul în care Acesta există veșnic. Numele arată doar legătura pe care o au întreolaltă cele trei ipostasuri dumnezeiești²⁵.

Încercînd să-și menajeze adversarii, avînd intenția de a nu-i depărta de Ortodoxie, el nu evita să îl mărturisească pe Sfântul Duh consubstanțial cu Tatăl și care împărtășește o unică dumnezeire și putere: „Să-L preamărim pe Dumnezeu-Tatăl și pe Dumnezeu-Fiul și pe Dumnezeu- Duhul Sfânt, trei Ipostasuri, dar o dumnezeire, neîmpărțită în slavă, în cinstire, în ființă și Împărăție(...) Să ne închinăm Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, o unică dumnezeire și putere”²⁶. Atunci când face referire la viața divină, Sfântul Grigorie de Nazianz consideră că întâietatea o are Tatăl, însă fără să subordoneze ființa Celorlalte Persoane treimice. Tatăl este principiul în Sfânta Treime, paternitatea avînd-o din veșnicie, neavînd început în existența Lui.

pentru opoziția sa agresivă față de Sfântul Chiril al Ierusalimului și pentru rolul jucat de acesta în perioadele cele mai aprinse ale controverselor ariene din a doua jumătate a secolului al IV-lea.

²⁵ Stelianos Papadopoulos, *Vulturul rănit, Viața Sfântului Grigorie Teologul*, trad. Pr. Dr. Constantin Coman & Diacon Cornel Coman, Editura Bizantină, București, 2002, p. 173.

²⁶ Nicolae Chifăr, apud Sfântul Grigorie de Nazianz, *Istoria creștinismului*, vol. II, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 2000, p. 51.

Fiind un reprezentant al tradiției homousiene, doctrina Sfântului Grigore este, de asemenea, fundamental anti-modalistă, chiar mai mult decât este anti-ariană sau anti-eunomiană - deși este cu siguranță opusă ambelor. Monarhianismul sau monarhismul modalist îl consideră pe Dumnezeu ca fiind Unul în timp ce lucrează prin diferitele „moduri” sau „manifestări” ale Tatălui, Fiului și Duhului Sfânt. Principiul central al programului trinitar al lui Grigorie - și, prin urmare, al identității Duhului Sfânt - este monarhia lui Dumnezeu-Tatăl, un principiu pe care origeniștii-eusebieni îl orientase inițial împotriva așa-numitului monarhianism modalist. În concluzie, Sfântul Grigorie Teologul susținea că monarhia Tatălui este singura cauza și principiu al Trinității, ea fiind rădăcina atât a unității divine, cât și a distincțiilor dintre cele Trei persoane divine.

În timp ce Mântuitorul Hristos a obținut și este El Însuși primul exemplu al mântuirii umanității, numai prin Duhul Sfânt, această sfințire este transmisă ființelor umane astfel încât nu este doar Duhul lui Dumnezeu, ci și Duhul lui Hristos (Pet. 1, 11). Forma trinitară a mântuirii creștine devine astfel mai clară în lumina pneumatologiei grigoriene. Lucrarea Duhului, care porcede de la Dumnezeu Tatăl, este de a transmite Bisericii recrearea și re-divinizarea care a fost realizată definitiv în și de către Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, care este născut veșnic de la Dumnezeu-Tatăl și trăiește a face voia Tatălui (Ioan 5, 30). Dând naștere la cunoașterea Fiului, prin intermediul căruia este cunoscut Dumnezeu, Duhul Sfânt este pentru Sfântul Grigorie principiul epistemic al întregii teologii creștine, ceea ce îl face cu atât mai crucial pentru o mărturisire deplină a Trinității.

Printre cei trei Capadocieni, Grigorie oferă cel mai puternic și cea mai cuprinzătoare doctrină a Duhului, de la întreaga sa structură trinitară și domeniul cosmic până la rezonanța sa profundă spirituală, care apare în doxologie și laudă. În conformitate cu spiritualitatea mistică a lui Origen, considerat drept unul din cei mai reputați scriitori ai Bisericii din secolul al III-lea, Sfântul Grigorie are un sens mai puternic al realității cunoașterii lui Dumnezeu și a participării credinciosului la Dumnezeu prin Duhul Sfânt, decât oricare alt teolog din secolul al IV-lea. Gândirea teologică profundă și sistematică a Sfântului Grigore de Nazianz rămâne ca principiu normativ pentru toată creștinătatea. Teologii ultimelor două perioade patristice se vor folosi de lucrările Sfântului Grigore de Nazianz, adesea numit *Cântărețul Sfintei Treimi*: „Acesta a marcat începutul actualizării și continuității gândirii sale teologice până în vremea noastră”²⁷.

²⁷ Vasile Cristescu, *Persoanele trinitare și comunitatea dintre Ele în teologia Sfântului Grigorie de Nazianz*, Editura Junimea, Iași, 2000, p. 8.

Sfântul Grigorie de Nyssa

Despre cei trei mari ierarhi ai Ortodoxiei universale s-au scris multe studii, în țară și în străinătate. Unii teologi s-au străduit să sublinieze diferențele teologice dintre cei trei părinți. Diferențe de metodă, de abordare și stil încercând să îi așeze, într-o măsură nefericită, într-o relație de competitivitate. Teologia lor despre dogma Sfintei Treimi trebuie privită și exprimată într-un raport de complementaritate deoarece capadocienii au abordat într-adevăr aceeași temă, dar ei au avut de subliniat nuanțe diferite, în situații diferite: istorice, pastorale și politice. Vedem limpede din viețile celor trei capadocieni că aceștia s-au aflat totdeauna într-o relație de prietenie și sfătuire, uniți fiind de Duhul Sfânt Care i-a călăuzit și care i-a chemat la o unitate a duhului și a credinței celei adevărate. În ei se împlineau cuvintele rugăciunii din Grădina Ghetsimani ale Mântuitorului Iisus Hristos „Eu nu mai sunt în lume, dar ei sunt în lume, și Eu vin la Tine. Sfinte Tata, păzește, în Numele Tău, pe aceia pe care Mi i-ai dat, pentru ca ei să fie una, cum suntem și Noi”. (Ioan.17:11).

Ca unul dintre frații mai mici ai Sfântului Vasile cel Mare, Sfântul Grigorie de Nyssa a fost influențat de sora lor mai mare, Macrina, în timpul tinereții, și a fost probabil învățat de fratele său, retorica. În timp, el a căutat să apere și să completeze opera fratelui său, scriind propriul tratat *Contra lui Eunomie*, ca răspuns la *Apologia Apologiae* a lui Eunomie (o replică a lui pentru lucrarea *Contra lui Eunomie* a Sfântului Vasile cel Mare). Sfântul Grigorie, Episcopul Nyssei, a fost în cea mai mare parte un autodidact, ceea ce l-a lăsat neînvățat în lățimea tradiției intelectuale grecești și mai puțin familiarizat cu progresele recente ale filozofiei și retoricii.

Sfântul Grigorie de Nyssa, fratele Marelui Vasile, a argumentat divinitatea Duhului Sfânt prin apeluri la Sfânta Scriptură, ca autoritate pentru activitatea sa teologică. În *Epistola despre Sfânta Treime* descrie foarte frumos relația pe care Duhul Sfânt o are cu Celelalte Persoane dumnezeiești: „Domnul pune și pe Duhul Sfânt în strânsă legătură cu Tatăl și cu Fiul. Or, ceea ce o dată au fost unite, spunem că această unire a rămas sub toate formele, căci nu s-a unit într-un. punct ca să se despartă unul de altul. Puterea dătătoare de viață, prin care firea noastră se schimbă și din viața pieritoare trece la nemurire, puterea Duhului, dacă o înțelegem alături de Tatăl și de Fiul, rămâne nedespărțită de ei în multe alte privințe, de pildă când e vorba de noțiunea de bine, de cea de sfințenie și de veșnicie, de înțelepciune, de dreptate, de tărie, de putere și desigur de ubicuitate (pretutindenate) deci în toate numirile folosite în sensul cel mai înalt”²⁸.

Ereziarhul Eunomie îl clasa pe Duhul Sfânt în rândul creaturilor, mai jos decât Tatăl și Fiul. Sfântul Grigorie de Nyssa consideră argumentarea lui

²⁸ Sfântul Grigorie de Nyssa, Scrieri, Partea a II-a, în *PSB* 30, traducere și note de Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae EIBMBOR, București, 1998, p. 432.

Eunomie o „blasfemia împotriva dogmei evlavioase și întreaga sa râvnă pentru a nimici, a anula și a întoarce pe dos cu totul noțiunile evlavioase despre Dumnezeu cel Unul-Născut și despre Sfântul Duh”²⁹. Cum face aceasta, arată Sfântul Grigorie, Eunomie lasă deoparte numirile scripturistice de „Tatăl”, „Fiul” și „Sfântul Duh”, introducând Persoanele Sfintei Treimi printr-o concepție subordinaționistă, considerând că prima Persoană (Tatăl) este „ființa cea mai înaltă și atotstăpânitoare”, a Doua (Fiul) este cea „care există datorită aceleia, dar are după ea întâietate asupra tuturor celorlalte”, iar cea de-a Treia (Duhul Sfânt) „cea care nu este coordonată niciuneia dintre acestea, ci este subordonată uneia pentru că [aceasta este] cauza [sa], iar celelalte pentru că [aceasta este] lucrarea sa”³⁰. Faptul că Duhul Sfânt este adesea numărat al treilea în ordinea numirii Persoanelor Sfintei Treimi nu implică alteritatea naturilor deoarece există chiar în Sfânta Scriptură situații în care Tatăl, Fiul și Sfântul Duh apar în altă ordine (I Cor. 12, 4-6). Atunci când vorbește despre desăvârșirea persoanei Sfântului Duh, Dumnezeiescul Grigorie spune că „este în Duhul nelimitată și necircumscrișă și în niciun fel micșorată în toate cele bune”³¹.

În lucrările sale trinitare, scrise după moartea Sfântului Vasile, Grigorie îl numește pe Duhul Sfânt -*Dumnezeu și consubstanțial* cu Tatăl. El susține divinitatea Duhului pe baza a trei puncte principale: (1) Duhul este similar descriptiv cu Tatăl și Fiul în limbaj biblic și patristic; (2) Duhul Sfânt este inseparabil de Tatăl și Fiul. - aceste două puncte sunt identice pentru opera Sfântului Vasile; și (3) Duhul Sfânt este Co-creator cu Tatăl și cu Fiul, ci nu creatură cum considerau ereticii. La începutul lucrării *Adversus Macedonianos*³², de exemplu, el declară că va folosi pe deplin mărturia Scripturii, prin care am învățat că Duhul Sfânt este numit divin. Această abordare este fundamentală pentru pneumatologia lui Gregorie de Nyssa și consecventă în mai multe lucrări. Uneori, el afirmă pur și simplu *natura divină comună* a Trinității și apoi ajunge la concluzia că, prin urmare, Duhul Sfânt trebuie să fie divin.

Concluzii

Sfinții părinți capadocieni au fost și rămân în viața Bisericii aureolați de un deosebit prestigiu teologic, filozofic, istoric, pastoral, social-filantropic și literar. Operele lor teologice pe care ni le-au lăsat moștenire continuă să se impună printr-o excepțională putere de gândire, printr-o aleasă formă literară și printr-o remarcabilă importanță istorică.

²⁹ Idem, Împotriva lui Eunomie, traducere și note de Ovidiu Sferlea, stud. introd de Mihail Neamțu, Ediție îngrijită de Adrian Muraru, editura Polirom, 2010, p. 165.

³⁰ Ibidem, p. 169.

³¹ Sfântul Grigorie de Nyssa, Despre Sfântul Duh- Împotriva pnevmatomahilor macedonieni, trad. din gr. de Ana-Maria Barbu, în Studii Teologice, Seria a II-a, XLV, nr. 5-6, 1993, p. 8.

³² Ibidem, p. 6.

Pentru sfinții capadocieni, cultura profană a constituit o podoabă pentru învățătura creștină. Sfântul Vasile cel Mare redă această idee printre imagine sugestivă: după cum menirea pomului este să rodească la timpul potrivit, dar și frunzele dau oarecare podoabă, tot așa și pentru suflet fructul important este adevărul, înțelepciunea profană învelind acest fruct, întocmai așa cum frunzele oferă protecție și o înfățișare agreabilă fructului. Tineretului creștin, părinții capadocieni le recomandă să profite de lucrurile profane cum profită albinele de flori. Albinele nici nu se apropie de toate florile, nici nu iau tot din acelea pe care se așează, ci culeg numai cât le este de folos pentru lucrarea lor. La fixarea terminologiei dogmei Sfintei Treimi, cultura profană a avut un rol decisiv. Profunzimea filozofică pe care au acumulat-o pe băncile școlii renumite din Atena, de la profesori renumiți (Himeriu, Proheresius și Libaniu), a fost cea care a reușit să îi detașeze pe capadocieni de ereziile pnevmatomahe, aceștia alegând grâul de neghină, după cum stă scris în Sfânta Evanghelie după Matei. Într-adevăr aceștia au smuls neghină ereziilor și au legat-o în snopi iar grâul adevărului l-au strâns în grânarul Ortodoxiei universale. (Mt. 13, 30).

Cei trei mari părinți capadocieni – Sfântul Vasile din Cezareea, Sfântul Grigorie de Nyssa și Sfântul Grigorie de Nazianz - au reușit să formuleze doctrina despre Trinitate pentru prima dată în istoria creștinismului. Contribuția lor în creștinism este de neconceput, ei acționând precum albine active care călătoresc de la un câmp la altul pentru a aduna, asimila și produce miere, iar mierea, în acest caz, este învățatură despre Sfânta Treime.